

Voorbode van een nieuwe tijd

Het manifest *Conscience Africaine* (1956) en de onafhankelijkheid van Congo

Ruben Mantels

De eerste maal dat Jef Van Bilsen zijn plannen met betrekking tot de ontvoogding van Belgisch-Congo ontvouwde, vond hij maar weinig gehoor. Als voormalig Congo-journalist en kabinetsmedewerker genoot hij dan ook niet veel bekendheid. Dat veranderde toen hij een forum kreeg in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*. In het decembernummer van 1955 schreef Van Bilsen er het ophefmakende *Een dertigjarenplan voor de politieke ontvoogding van Belgisch Afrika*, waarin voor het eerst gepleit werd voor een bedachtzame, maar kordate politiek, gericht op de onafhankelijkheid van Belgisch-Congo.

In het midden van de jaren 1950 kon de voorstelling van een Congolese onafhankelijkheid omstreeks 1985 nog heel wat stof doen opwaaien. De schokgolf die het 'stoutmoedige' plan teweegbracht, bereikte al snel de kolonie, alwaar het een groepje Congolezen inspireerde dat werkte aan een eigen tekst. Op 30 juni 1956 - dat is exact vier jaar vóór de onafhankelijkheid - publiceerden deze mensen hun manifest, dat bekend is geworden onder de naam *Conscience Africaine*. Het is de geschiedenis van dit manifest die centraal staat in deze bijdrage ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van het 'dertigjarenplan'.

ONZE CONGO

Voor Léon Pétillon, de toenmalige gouverneur-generaal van Belgisch-Congo, zorgden de plannen en manifesten in de eerste plaats voor een ongeziene drukte. De commotie rond het dertigjarenplan was ontstaan kort na het succesvolle bezoek dat koning Boudewijn aan de kolonie had gebracht. In het zog van

de vorst was een honderdtal journalisten en fotografen gevolgd dat het enthousiasme van de bevolking registreerde. Maar zij zagen ook hoe Boudewijn de vinger op een gevoelige plek van het koloniale lichaam had gelegd: de dagelijkse betrekkingen tussen 'blanken' en 'zwarten', die volgens de vorst 'menselijker' moesten worden. Enkel zó kon een werkelijk Belgisch-Congolese gemeenschap tot stand komen, de bekroning van een geslaagde kolonisatie.

Ruben Mantels (1979) studeerde geschiedenis en culturele studies aan de KU Leuven. Sinds 2004 is hij er verbonden aan het departement geschiedenis

en werkt hij over de Afrikaanse horizon van de Leuvense universiteit in de twintigste eeuw. Deze zomer publiceerde hij samen met enkele collega's *De stad op de berg. Een geschiedenis van de Leuvense universiteit sinds 1968* (Leuven, 2005).

De triomftocht van *Mwana Kitoko* had de kolonie een eerste maal in de schijnwerpers geplaatst, nu volgden het dertigjarenplan en *Conscience Africaine*. En alsof dat nog niet volstond, vierden ook de grote koloniale ondernemingen, *Union Minière du Haut-Katanga*, de *Société Internationale Forestière et Minière du Congo* en de *Compagnie des Chemins de Fer du Bas-Congo au Katanga*, hun vijftigste verjaardag. Het jaar 1956 bracht dan ook een stroom van nieuwsgierige bezoekers in Leopoldstad: politici, ministers en oud-ministers, journalisten uit binnen- en buitenland, ambassadeurs en koloniale personaliteiten; allen wilden poolshoogte nemen in de kolonie. Voor de Sabena-vluchten die uit Melsbroek vertrokken, was dit goed nieuws, maar voor Pétillon betekenden de bezoeken heel wat sociale verplichtingen. In zijn *mémoires* herinnerde de gouverneur-generaal zich dat het leek alsof in 1956 de ene receptie naadloos aansloot bij het volgende diner of werkontbijt.

Vroeger, vóór het vorstelijke bezoek en de opgemerkte manifesten, was het bestuur van de kolonie een rustigere aangelegenheid. Het koloniale raderwerk draaide gestaag en kritiekloos. De gouverneur-generaal leidde een administratie die op een technocratische wijze het beheer en de uitbating van het uitgestrekte gebied waarnam. De politieke beslissingsmacht lag in Brussel, bij de Koloniale Raad en de minister van Koloniën. Maar ook daar was er niet veel animo. Volgens Paul-Henri Spaak kwam Congo slechts éénmaal per jaar in de ministerraad ter sprake, wanneer de minister van Landbouw ruzie maakte met zijn collega van Koloniën over de hoeveelheid

Congolese suiker die zou worden toegelaten tot de Belgische markt.

Het waren andere thema's die de politieke geesten beroerden: de naoorlogse wederopbouw, de koningskwesie, de schoolstrijd en de Europese integratie. Koloniën was een inloopdepartement voor jonge ministerabellen. De sociale conflicten die waren opgedoken als gevolg van de oorlogslasten waren voorbij en niets leek erop dat Congo de weg van de Aziatische dekolonisatiegolf op ging. Het driemanschap dat de kolonie bestuurde - de administratie, de maatschappijen en de missies - zat stevig in het zadel. De economische uitbating werd waargenomen door de grote ondernemingen; de missionarissen stonden in voor onderwijs, cultuur en geloofsverspreiding; de administratie zorgde voor het juridisch en beleidsmatig kader. Het leek alsof *Onze Congo* voor eeuwig in Belgische handen zou blijven.

Ruben Mantels

Het dertigjarenplan wou een stijlbreuk realiseren met de behoudsgezinde koloniale mentaliteit.

”

Het officiële beleid dat het koloniale project schraagde, werd kernachtig samengevat in het adagium *Dominer pour servir*. De ('blanke') elite had het recht te heersen over een ('zwarte') bevolking, in naam van haar dienende beschavingstaak. Dit paternalisme werd ook op economisch vlak doorgetrokken: de *Union Minière* zorgde als een goede huisvader voor haar Congolese 'kinderen' in de arbeiderscités en had daarom het recht de winsten te innen. De basis van dit politieke en economische paternalisme werd gevormd door een verschil: tussen beschaafd en onbeschaafd, tussen 'blank' en 'zwart', tussen Belgen en Congolezen. Deze verschillen doortrokken de koloniale samenleving en herschiepen haar in een sociaal-paternalistische

wereld, waar een vaak alledaags en onbewust racisme de verhoudingen tussen de blanken en de inlandse bevolking tekende. Het was dit pijnlijke facet van de kolonisatie waar Boudewijn op had gewezen.

Maar werd de boodschap van de vorst gehoord? Nauwelijks. Er werd geschermd met het beschavingsoffensief dat de koloniale verschillen moest wegvlakken en als legitimatie gold voor de bezetting van Congo. Voor de hoek waarin de voordelen van het kolonialisme werden geteld - de kolonials, de wereld van de ondernemingen, het ministerie van Koloniën - mocht dit offensief echter voor lange tijd een Sisyfusarbeid blijven. Eens de beschaving van Congo voltooid en het verschil opgeheven, was immers ook de kolonisatie voorbij: als er niemand meer was om te dienen, verdween ook het recht om te heersen. Zo is het gemakkelijk te verklaren waarom het dertigjarenplan en de ontvoogdende krachten die het losweekte, met argwaan werden bekeken: de ongelijke structuren van de kolonie verhulden immers een machtsstructuur. De ontvoogding was een bedreiging.

KRACHTEN VAN ONTVOOGDING

Het doel van het dertigjarenplan was een stijlbreek te realiseren met deze behoudsgezinde koloniale mentaliteit. De defensieve houding ten opzichte van de ontvoogding diende omgebogen: zij was géén bedreiging, maar vormde een kans. De internationale context, met het Handvest van de Verenigde Naties en het anti-kolonialisme van de Verenigde Staten, was de Europese bezetting van Afrika ongunstig gezind. Daartegenover was er de dekolonisatiebeweging. Het aankomende ontwaken van Afrika zou onontkomelijk ook

Congo treffen. Nú had België nog de kans deze krachten te sturen en de agenda van de dekolonisatie te bepalen. Binnen enkele jaren zou dat onherroepelijk te laat zijn, sprak Van Bilsen haast profetisch.

De Belgische kolonisator moest daarom de ontvoogding aangrijpen om nieuwe verbanden uit te werken tussen het moederland en de kolonie 'op straffe alles te verliezen'. Hiervoor moest de koloniale politiek een beleid, een doctrine, een *plan* uitwerken. Van Bilsen wees alvast de weg. Er moest gestart

De auteur van het dertigjarenplan op een sinaasappelkistje in Lemfu, juni 1960, terwijl hij de nakende onafhankelijkheid uitlegt aan de plaatselijke bevolking.

(Foto KADOC, Leuven)

worden met een hernieuwde welvaartspolitiek die de Congolezen hogere lonen en gelijke statuten zou bezorgen. De economie, die meer en meer steunde op industrialisatie, zou enkel voordeel halen uit de versterkte koopkracht. Op sociaal vlak moest de groei en bloei van een boeren- en middenstand worden bevorderd, stabiliserende factoren in een maatschappij in omwenteling. Maar vooral moesten de relaties tussen 'blank' en 'zwart' worden herzien: Van Bilsen hernam het vorstelijke thema van de menselijke betrekkingen en voegde er een pleidooi voor het opheffen van discriminerende maatregelen op sociaal vlak aan toe.

Ook het gevoelige onderwerp van de politisering werd niet ontweken. Het paternalisme moest worden opgegeven, aldus Van Bilsen, voor een benadering van de Congolees als een volwaardig burger met verantwoordelijkheidszin en politieke rechten. Op een ogenblik dat het hoogste recht van de meest 'verdienstelijke' Congolezen bestond uit het verkrijgen van een *carte de mérite civique* - en daarmee toegang tot de 'blanke' cafés - klonk een dergelijke stelling luider dan een vloek in de kerk. Maar Van Bilsen ging verder, en zag in de toekomst een onafhankelijke Congolese federatie verrijzen, met eigen representatieve instellingen, geassocieerd in een Belgisch-Congolese bond, geïntegreerd in ruimere Europese en Atlantische verbanden. Dertig jaar zag hij als een redelijke termijn voor het behalen van dit toekomstperspectief. Niemand kon vermoeden dat deze *timing* er vijfentwintig jaar naast zat en al in 1960, in de grootste chaos, het onafhankelijke Congo zou worden geboren.

De snelheid waarmee de geschiedenis het dertigjarenplan inhaalde, is inderdaad ontstellend. De omslag gebeurde op 30 juni 1956. Terwijl het Belgische koloniale project nog decennia volgens de geleidelijke wegen van het paternalisme leek voort te gaan, verscheen op die dag het eerste teken dat het tegendeel aankondigde. Er is vaak gewezen op het verband tussen het manifest *Conscience Africaine* dat toen de koloniale wereld opschrikte en het dertigjarenplan. In zijn *mémoires* ontkent Van Bilsen echter ten stelligste de opstellers van het manifest te kennen. Niettemin werd de verschijning ervan hem wel degelijk verweten, in die mate zelfs dat zijn positie aan de Antwerpse koloniale universiteit ter discussie kwam.

Er waren dan ook inhoudelijke parallellen tussen beide teksten, maar ook een indirect verband: de Franse tekst, die in 1956 in *Les dossiers de l'action sociale catholique* verscheen, was ruim verspreid onder de Congolese *évolués*. Deze laatsten waren een geprivilegieerde groep Congolezen die gestudeerd hadden, veelal werkzaam waren in de koloniale administratie en zich verenigden in allerhande *cercles*. Onder andere *La Voix du Congolais*, het (gecontroleerde) tijdschrift van de *évolués*, had een tekst ontvangen. Maar ook op de campus van de Lovanium-universiteit circuleerde het plan én op de redactie van *Conscience Africaine* kwam het terecht. Zij had het verkregen door haar banden met de christelijke arbeidersbeweging.

Deze arbeidersbeweging was al voor de Tweede Wereldoorlog naar de kolonie 'geëxporteerd' in de vorm van de kajottersbewe-

Ruben Mantels

De snelheid waarmee de geschiedenis het dertigjarenplan inhaalde, is ontstellend.

”

De redacteurs van het blad *Conscience Africaine* op een rij. De foto dateert uit 1954, twee jaar voor de publicatie van het manifest.

(Foto Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, Tervuren)

ging. De sociale onlusten tijdens de oorlog en de dreiging van het naoorlogse communisme had ook het ACV tot de oprichting van een Congolese tak gebracht. Dat was in 1946. Het syndicalisme moest er opboksen tegen de machtige ondernemers, maar ook tegen een wantrouwige overheid, die geen syndicale vrijheid toestond en een verbod op gemengde vakbonden uitvaardigde. Allerhande administratieve plagerijen waren het lot van de vakbonden. Samen met het aanvankelijke wantrouwen van de inlandse bevolking zorgden deze tegenkantingen ervoor dat de arbeidersbeweging in Congo nooit zou uitgroeien tot de krachtige beweging die ze in België was.

Maar zij werd wel een omgeving die voor een aantal toekomstige Congolese leiders ontvoogdend werkte. Net zoals bijvoorbeeld het universitaire onderwijs, was de arbeidersbeweging een leerschool voor Congolese militanten en vrijgestelden. Tijdens vergaderingen en *meetings* werd er gediscussieerd en

van gedachten gewisseld. Geleidelijk werden de Congolezen ingeleid in het vakbondsbeleid. Er werden vormingsactiviteiten ingericht, die in 1954 toenamen en verdiepten met de oprichting van een *Centre d'études et de recherches sociales* in Leopoldstad. Lovanium-hoogleraren zoals Joseph Nicaise kwamen er lessen in economie, recht en sociale politiek geven. Het was in dit milieu van christelijk syndicalisme en sociale vorming dat de redacteurs van *Conscience Africaine* zich bewogen. Wie waren zij?

GEBOORTE VAN EEN MANIFEST

Een foto van de redactie uit 1954 geeft een eerste indruk. Zelfbewust poseert het groepje op de grasmat, gekleed in maatpak met das, een stijlvolle jurk voor de vrouwen. De houding en het voorkomen verraden de stedelijke origine. Ze behoren tot de *évolués*. De middelste van het gezelschap, Joseph Iléo, zal de grootste carrière uitbouwen: hij richtte samen met Patrice Lumumba in oktober 1958

de *Mouvement National Congolais* op, maar scheurde zich later af. In februari 1961 werd hij een tijdlang premier van Congo onder president Joseph Kasavubu. Dat was echter de toekomst: op dat moment werkte Iléo als secretaris op het *Office des Cités Africaines*. De twee andere mannen, Dominique Zangabie (links) en Albert Nkuli, waren geëngageerd in ACV-Congo. Over de vrouwen, Catherine Djoli en Micheline Kaniki, is helaas niet veel geweten.

De belangrijkste animator van *Conscience Africaine* staat echter niet op de foto. De priester Joseph Malula was een briljant figuur, die in het post-koloniale Congo als kardinaal één van de belangrijkste *sparingpartners* zou worden van Mobutu. Zijn kerkelijke loopbaan startte Malula in 1946 als onderpastoor in Leopoldstad. Al vlug groepeerde hij enkele jonge Congolezen rond zich in een studiekering die de naam *Conférences sociales et philosophiques* droeg. De meeste leden van de studiekering hadden banden met het syndicalisme en bezochten de conferenties van het *Centre d'études et de recherches sociales*. Ook Malula engageerde zich in de arbeidersbeweging. Hij werd proost van de christelijke mutualiteiten en woonde vanaf 1954 de vergaderingen van het coördinatiecomité van het ACW in Leopoldstad bij. Toen August Cool hem in 1956 ontmoette, taxeerde de vakbondsvormman hem in zijn dagboeknotities als een "uitzonderlijke zwarte priester".

Voor Malula en de andere leden van de studiekering vormde de arbeidersbeweging een springplank voor sociale emancipatie. In het tijdschrift *Conscience Africaine* dat de groep

uitgaf, werden dan ook heel wat sociale thema's behandeld: de vorming van vrouwen, de problematiek van de lonen, de verhouding van de Congolese elite tot de massa. Het was niet geheel ongebruikelijk dat Congolezen over dergelijke thema's publiceerden, maar wel uitzonderlijk was dat dit gebeurde in een onafhankelijk tijdschrift, dat niet onder controle van missionarissen of de overheid stond. Nog uitzonderlijker was dat het blad onder leiding van hoofdredacteur Iléo evolueerde naar een kritisch nationalisme. "Le Congo bouge", schreef Malula in 1954, en hij vervolgde: "Le Congolais prend conscience de sa dignité humaine (...). Il a soif de liberté, d'émancipation. Il a horreur d'un paternalisme outré. Il veut s'occuper de ses propres affaires."

Ruben Mantels

Voor Malula en anderen vormde de arbeidersbeweging een springplank voor sociale emancipatie.

”

Dat waren gedurfde woorden die Malula niet enkel neerschreef in *Conscience Africaine*, maar ook uitsprak op het eerste congres van de christelijke mutualiteiten in Leopoldstad. Ook Nicaise was als voorzitter van het *Secrétariat Mutualiste Africain* aanwezig op het congres en hoorde er de toespraak van Malula. De hoogleraar was niet verbaasd over deze nationalistische retoriek: op de Lovanium-campus had hij al eerder kennis gemaakt met de koloniale kritiek en het zelfbewustzijn van de opkomende Congolese elite. Net als Jef Van Bilsen begreep Nicaise dat de halfslachtige politiek van de koloniale administratie niet volstond voor deze aanstormende generatie *évolués*. Er was nood aan een politisering van de koloniale ruimte om de ontvoogdingskrachten te kanaliseren.

Maar welke vorm diende de Congolese politiek aan te nemen? Was het opportuun om

er een partijpolitiek volgens de Belgische krijtlijnen in te voeren, of moest er naar andere vormen worden gezocht? Deze vragen domineerden de vergaderingen van de Congo-commissie die het ACW in 1954 had opgericht. De Vlaamse ACW-voorzitter Raf Hulpiau had de leiding van de zittingen. De politieke situatie was ongunstig, zo moest hij vaststellen: in 1954 had de CVP-PSC de verkiezingen verloren en was er een links-liberale regering gevormd. De machtswissel had de liberaal Auguste Buisseret op Koloniën gebracht, die met zijn beleid al spoedig een mini-schoolstrijd in Congo had ontketend. Tegelijkertijd ontstonden overal in de steden *amicales socialistes* en *cercles libérales* die als protopolitieke groepjes opereerden in het licht van de gemeenteraadsverkiezingen van december 1957. Wat moest de katholieke zuil hiertegenover plaatsen?

De meningen in de commissie waren verdeeld. Onder druk van enkele leden die de nationalistische agitatie uit eerste hand kenden, werd uiteindelijk besloten géén katholieke partij naar de kolonie te exporteren. Congo had immers geen nood aan partijpolitieke tegenstellingen, maar aan nationale eensgezindheid. Daarom verkoos de commissie via de sociale organisaties, de studiekringen van de arbeidersbeweging en de autochtone pers, een brede, nationale beweging op gang te brengen, in de vorm van een gedeconfessionaliseerde volkspartij. Deze debatten binnen de Congo-commissie hadden uiteraard een interne functie; ze vonden echter weerklank op het nationale congres van de CVP-PSC in februari 1956, waar een resolutie tegen de invoering van een Congolese katholieke partij in het congresverslag werd ingeschreven.

Maar ook in de kolonie werkte de ingenomen positie stimulerend. Het gistingproces onder de *évolués* was via brugfiguren als Nicaise overgebracht naar de Congo-commissie en

hertaald naar de context van de christelijke zuil. Er leefde een ontvankelijkheid voor een politisering van de kolonie volgens nationale lijnen, de geesten waren gestemd. Nu was het moment van de actie aangebro-

ken. De setting werd gevormd door de professorenvilla van Nicaise op de campus van Lovanium, waar op 10 mei 1956 een intiem diner werd gehouden. Onder de aanwezigen was Cool, die naar de kolonie was gereisd voor het vakbondscongres ter gelegenheid van tien jaar syndicalisme in Congo. Daar had de ACV-voorzitter gesproken over de discriminatie op het vlak van lonen en werk-omstandigheden en gepleit voor de invoering van de syndicale vrijheid, maar had hij ongetwijfeld ook de nationalistische temperatuur gemeten.

Nicaise herinnerde het zich nog goed. Na het diner ontwikkelde zich een driemansgesprek tussen de gastheer, Cool en een andere geïnviteerde, pastoor Malula. Cool bracht het gesprek op de politiek en liet een ballonnetje op over een katholieke partij in Congo. Onmiddellijk reageerde Malula afwijzend en hield een vurig betoog over een politieke emancipatie in de geest van een nationale beweging, waarop Cool riposteerde met het laconieke: "Faites-le!" Na een ogenblik van stilte herpakte Malula zich. Hij dacht even na, kwam vervolgens met het idee een platformtekst uit te werken in de schoot van de kring die hij enthousiasmeerde en vroeg aan Nicaise de redactie van *Conscience Africaine* bij te staan. En zo was het manifest geboren.

Ruben Mantels

De voorspelling van Van Bilsen is uitgekomen...

”

De volgende weken vergaderde de groep eerst in Malula's parochie Christus-Koning, later in de schoolgebouwen van Sint-Theresia. Tijdens deze redactiebijeenkomsten werd de ontwerp tekst waar Iléo aan werkte druk bediscussieerd. Nicaise en zijn collega Jean Buchmann fungeerden als klankbord tijdens deze debatten en hielden zich bezig met de vormgeving, uitgave en verdeling van het manifest. Behalve de mannelijke leden die figureerden op de foto uit 1954, waren de meest actieve participanten de journalist Joseph Ngalula en Antoine Ngwenza, die actief was in het scoutisme. Beiden zouden in de eerste jaren van de onafhankelijkheid een belangrijke politieke rol spelen. Net zoals voor Iléo betekende de publicatie van het manifest een belangrijke opstap voor hun latere carrières. *Conscience Africaine* werd immers gemereerd als de eerste publieke uiting van het Congolese nationalisme, het beginpunt van het dekolonisatieproces dat zich de volgende vier jaar zou afwickelen.

DE TOEKOMST VAN CONGO

Dit perspectief kon in de julimaand van 1956 nog niet worden vermoed. Zeker de behoudsgezinde koloniale kringen hadden een ander toekomstbeeld van Congo voor ogen. Onmiddellijk na zijn verschijning werd in deze kringen trouwens getwijfeld aan de waarde van het manifest: het presenteerde geen authentieke Congolese visie, maar was ingefluisterd door de Lovanium-hoogleraren Nicaise en Buchmann. Een woedende gouverneur-generaal Pétillon betreurde het dan ook dat hij de twee professoren niet voor zich had staan toen hij de tekst in handen kreeg. Het

aandeel van de christelijke arbeidersbeweging was ook mede de oorzaak dat in Brussel werd verkozen niet te reageren. Men vermoedde immers de strategische hand van de christen-democratische oppositie achter de publicatie. Het parool bleef dan ook gehandhaafd: de Belgische kolonisatie moest onveranderlijk op het ingeslagen pad verder gaan.

Tegenover deze koloniale kritiek en onverschilligheid was er de Congolese lof. Het manifest had een grote impact en niet enkel in de kringen van de *évolués* van Leopoldstad. Paul-Willem Segers, gewezen voorzitter van het ACW, merkte tijdens zijn reis doorheen

Ruben Mantels

***Conscience Africaine* wordt aangezien als de eerste publieke uiting van het Congolese nationalisme.**

”

de kolonie een groot enthousiasme voor *Conscience Africaine*. Het speciale julinumnummer waarin het manifest verscheen, was dan ook naar alle uithoeken van Congo verdeeld. In een plaatselijk blad, uitgegeven door de missie in Coquilhatville bijvoorbeeld, was de ontvangst lovend.

Er was zelfs sprake van "hevige reacties" bij de inwoners van de stad: "De mensen van *Mbandaka* hebben veel achting voor *Conscience Africaine*, ze wijden het zelfs tot cultus, want men verkoopt het in de drankhuizen", schreef redacteur Paul Ngoi.

Het manifest was dan ook een appél aan de Congolese landgenoten om in een geest van eensgezindheid de toekomst van Congo uit te bouwen. Steunend op de traditionele waarden van de Afrikaanse samenleving, verrijkt met elementen van de westerse beschaving, moest het land uitgroeien tot een bloeiende natie in het centrum van Afrika. Om dit doel te bereiken, voorzag het manifest een geleidelijke sociale, culturele en politieke ontvoogding binnen een termijn van dertig

jaar. In ruil voor de Belgische aanvaarding van het principe van de emancipatie, beloofde het erkentelijkheid voor het verrichte beschavingswerk en blijvend respect voor de koloniale autoriteiten.

Net zoals Van Bilsen zag *Conscience Africaine* bovendien de mogelijkheid van een Belgisch-Congolese bond, maar verschilde grondig van mening over de politieke invulling ervan. De federale staatsvorm die Van Bilsen zag verschijnen met een supra-nationaal Belgisch gezag, werd afgewezen voor een nationaal unitarisme en een volwaardige autonomie. De eenheid van het land moest worden bewaard, een gezamenlijk Congolees front was noodzakelijk om de totale emancipatie te bewerkstelligen. Een subtiele nuance werd toegevoegd: een Belgisch-Congolese gemeenschap kon enkel op Congolese voorwaarden tot stand komen.

Het scherpst klonken de passages over de menselijke relaties. Een Belgisch-Congolese samenleving was maar mogelijk als het verschil in huidskleur geen enkel privilege, of omgekeerd, onrechtvaardigheid met zich meebracht. En dit principe mocht niet enkel met de lippen worden beleden: "Nous rejetons avec véhémence le principe: égaux, mais séparés", bracht de tekst de Amerikaanse apartheid in herinnering. Een fundamentele mentaliteitswijziging was daarom nodig. De 'zwarten' waren geen kinderen die nood hadden aan de bevoogdende hand van het paternalisme, zoals vele Europeanen hun racisme verklaarden. Het manifest eiste een erkenning van de Congolees als volwaardig en volwassen lid van de maatschappij. Het eiste dat men rekening hield met zijn stem in het

maatschappelijke debat. Het eiste *respect*.

De redelijkheid van deze eis is treffend, net zoals het manifest in zijn geheel. Het straalt gematigdheid uit, maar ook intelligentie, waardigheid en vastberadenheid. Het agressieve nationalisme noch de excessieve bewoordingen die Pétillon er in las, zijn voor de hedendaagse lezer te bespeuren. Integendeel, het manifest eindigt met een boodschap van vertrouwen en een eclatante "Vive le Congo, Vive la Belgique et Vive le Roi!" Nergens wordt het woord 'indépendance' gebruikt. De onrust die *Conscience Africaine* teweegbracht, kan dan ook niet verklaard

worden door diens revolutionaire inhoud. Als het manifest in die julimaand voor opschudding zorgde - en later de geschiedenis is ingegaan als eerste uiting van de Congolese emancipatie - dan is dat niet voor de radicale boodschap die het bracht, maar voor het simpele feit *dat* het verscheen.

Ruben Mantels

Het manifest eiste een erkenning van de Congolees als volwaardig en volwassen lid van de maatschappij.

”

EPILOOG

"La présente manifeste n'est qu'un point de départ", hadden de redacteurs van *Conscience Africaine* geschreven en ze hadden gelijk. Hun tekst was de voorbode van een nieuwe tijd: de tijd van de onafhankelijkheid. De stilte die de koloniale overheid als antwoord gaf op de gematigde nationalistische uiting, werkte radicaliserend. In augustus publiceerde de politiek-culturele vereniging Abako een veel harder manifest in reactie op *Conscience Africaine*. En in 1958 was de tijd van de manifesten voorbij: politieke partijen werden opgericht, *meetings* en toespraken volgden, nog later manifestaties,

anti-koloniale betogingen en burgerlijke ongehoorzaamheid. Inspiratie werd gehaald uit de buitenlandse voorbeelden, het pan-Afrikanisme maakte opgeld.

De emancipatie werd niet langer gevraagd, maar de onafhankelijkheid geëist, in kalenders die steeds korter werden. Het perspectief van dertig jaar verkortte spectaculair om ten slotte onder de slogan 'indépendance immédiate' op 30 juni 1960 te worden vastgelegd. De voorspelling van Van Bilsen was uitgekomen. Omdat de Belgische overheid na de publicatie van het dertigjarenplan en *Conscience Africaine* geen maatregelen had genomen om de nakende ontvoogding voor te bereiden, had ze de controle over de agenda verloren. De nationalistische druk en het straatrumoer - met de rellen van 4 januari

Ruben Mantels

Het leek alsof Onze Congo voor eeuwig in Belgische handen zou blijven.

”

1959 als orgelpunt - bepaalden de gang van zaken.

In de aanloop naar de onafhankelijkheid was het *Conscience Africaine*-pleidooi voor nationale eensgezindheid terug te vinden in het unitarisme van Lumumba. Maar haar wens van een geleidelijke ontvoogding, van loyale samenwerking met de Belgen, laat staan van een rustige en geweldloze emancipatie, werd niet gehoord. Het einde van het kolonialisme vormde het begin van een periode van etnisch geweld, van secessiebewegingen, rebellie en politieke instabiliteit. Inderdaad, het onafhankelijke Congo vertoonde een heel ander uitzicht dan *Conscience Africaine* voor ogen had toen ze het dekolonisatieproces in de zomer van 1956 op gang bracht.

Deze tekst is voor een deel gebaseerd op het interview dat de auteur op 14 september 2005 had met de inmiddels overleden Joseph Nicaise. Met vrucht werd ook gebruik gemaakt van de bundel artikelen in *Congo 1955-1960* (Brussel, 1992) en de *mémoires* van Jef Van Bilsen, *Kongo 1945-1965. Het einde van een kolonie* (Leuven, 1993).

KORT

Het manifest *Conscience Africaine* vormde de eerste publieke expressie van het Congolese nationalisme. Zijn verschijning in de zomer van 1956 markeerde het begin van de dekolonisatiebeweging, op een ogenblik dat niemand het kon vermoeden: de ondernemingen vierden onbekommerd hun vijftigste verjaardag, het Belgische kolonialisme was ongecontesteerd, *Onze Congo* leek nog decennia volgens de geleidelijke wegen van het paternalisme te worden bestuurd. Zelfs progressieve sympathisanten van de Congolese ontvoogding, zoals Jef Van Bilsen, meenden dat de onafhankelijkheid niet binnen de eerste dertig jaar zou plaatsvinden. Het 'dertigjarenplan' dat hij vijftig jaar geleden in *De Gids op Maatschappelijk Gebied* publiceerde, werd door de koloniale kringen als revolutionair afgedaan, maar kreeg via het netwerk van de christelijke arbeidersbeweging een gunstige weerklank onder de *évolués*. Het werd een inspiratiebron voor *Conscience Africaine*.